

Антонио Итурбе

БИБЛИОТЕКАРКАТА ОТ „АУШВИЦ“

София, 2020

Преводът е направен по изданието:
Antonio G. Iturbe
LA BIBLIOTECARIA DE AUSCHWITZ
Planeta

© Antonio G. Iturbe, 2012
© Editorial Planeta, S. A., 2012

Снимка на корицата: www.flickr.com
Автор: xiquinhosilva. Лиценз: Creative Commons Attribution 2.0 Generic

© Издателство „Изток-Запад“, 2020

Всички права запазени. Нито една част от тази книга не може да бъде размножавана или предавана по какъвто и да било начин без изричното съгласие на издателство „Изток-Запад“.

© Мариана Китипова, превод, 2020
© Фиделия Косева, корица, 2020

ISBN 978-619-01-0630-2

Антонио Итурбе

Библиотекарката от Аушвиц

Превод от испански
Мариана Китипова

СЕРИЯ „КРАСНОГЛЕД“

„Творци на съвпадения“, Йов Блум

„Тежък дар“, Уилям Кент Крюгер

„Животът, който загърбваме“, Алън Ескенс

„Еуфория“, Лили Кинг

„Момичето от Бруклин“, Гийом Мюсо

„Лято по френски“, София Наш

„Един аристократ в Москва“, Еймър Тауълс

„Брачният пакт“, Мишел Ричмънд

„Еротични истории за пенджабски вдовици“, Бали Каур Джасвал

„Жените, които купуват цветя“, Ванеса Монфорт

„Парижката квартира“, Гийом Мюсо

„Люляковите момичета“, Марта Хол Кели

„Между небето и Лу“, Лорен Фуше

„Изгубени кучета и самотни души“, Люси Дилън

„Завръщането на Албърт у дома“, Омър Хикъм

„Момичето и нощта“, Гийом Мюсо

„Сто парченца от мен“, Люси Дилън

„Момичето, което някога познаваше“, Трейси Гарвис Грейвс

„Невероятните приключения на сестрите Шергил“, Бали Каур Джасвал

„Жените в замъка“, Джесика Шатък

„Тайният живот на писателите“, Гийом Мюсо

„Предопределени един за друг“, Мади Доусън

„Библиотекарката от Аушвиц“, Антонио Итурбе

На Дита Краус

Докато е съществувал, блок 31 (в лагера на смъртта „Аушвиц“) подслонявал петстотин деца и няколко затворници, назначени за „свещеници“, и въпреки строгия надзор, който бил упражняван върху него, разполагал с тайна детска библиотека. Била съвсем малка – състояла се от осем книги, сред които „Кратка история на света“ от Хърбърт Уелс, една книга на руски и друга по аналитична геометрия [...]. В края на деня книгите, заедно с други съкровища, като лекарства и храни, били поверявани на едно от по-големите момичета, чиято задача била да ги крие всяка вечер на различно място.

Алберто Мангел, „Вечерната библиотека“

Литературата върши същото, което и запалена кибритена клечка наред полето нощем. Една кибритена клечка почти нищо не осветява, но ни позволява да видим колко много тъмнина има около нея.

Уилям Фокнър, цитиран от Хавиер Мариас

„Аушвиц-Биркенау“, януари 1944 г.

Тези офицери, които са облечени в черно и гледат смъртта с безразличието на гробарите, нямат представа, че върху тъмната кал, в която тъне всичко, Алфред Хирш е изградил училище. Те не знаят това и е наложително да не го знаят. В „Аушвиц“ човешкият живот не струва нищо. Има толкова малка стойност, че вече дори не разстрелват никого, защото куршумът е по-ценен от човека. Има камери, в които се използва газ „Циклон“, защото намалява разходите и само с един бидон може да се умъртвят стотици хора. Смъртта се е превърнала в индустрия, която е рентабилна само ако се работи на едро.

В бараката класните стаи са всъщност наредени в кръг табуретки. Няма стени, черните дъски също са невидими, а учителите чертаят във въздуха равнобедрени триъгълници, диакритични знаци и дори пътя на реките в Европа с жестове във въздуха. Има около двайсетина групички от деца, но те са толкова близо една до друга, че учителите трябва да преподават уроците си шепнешком, за да не се смесва историята за десетте божии напасти в Египет с рецитирането на таблицата за умножение.

В началото някои сметнаха, че това е невъзможно, помислиха, че Хирш е смахнат или наивен – как е възможно да учиш децата в един безмилостен лагер на смъртта, където всичко е забранено? А той се усмихваше. Хирш винаги се усмихваше загадъчно, сякаш знаеше нещо, което беше неизвестно на останалите.

„Няма значение колко училища затварят нацистите – отговаряше им той. – Достатъчно е някой да събере деца около себе си, за да им разкаже нещо, и вече имаме училище.“

Вратата на бараката рязко се отваря и Якопек, помощникът по наблюдението, се втурва към стаята на отговорника на блока Хирш. Налъмите му опръскват пода с бучки влажна пръст и балонът от блажено спокойствие в блок 31 се пръсва. От своя ъгъл Дита Адлерова гледа втрещено бучиците кал – изглеждат незначителни, но изпълват всичко с реалност, също както една-единствена капка мастило оцветява цяло ведро с мляко.

– Шест, шест, шест!

Това е сигналът, с който се предизвестява идването на есесовците в блок 31, и в бараката се надига шепот. В тази фабрика за смърт, каквато е „Аушвиц-Биркенау“, където пещите работят денонощно с гориво от тела, блок 31 е нетипична, странна баракка. По-скоро аномалия. Постигане на Фреди Хирш, който бе започнал като обикновен спортен младежки инструктор, а сега участва в бягане с препятствия срещу най-голямата машина за умъртвяване в историята на човечеството. Успя да убеди германските началници, че заниманията с децата в бараката ще улесни работата на родителите в онзи лагер БІБ, който наричат „семеен лагер“, защото в останалите деца са рядкост като птиците. В „Аушвиц“ няма птици; те умират изпържени от електрическия ток по оградите.

Комендантството на лагера се съгласи да бъде създадена детска баракка, но при условие да е място за игрови дейности – беше строго забранено преподаването на каквато и да е училищна дисциплина.

Хирш подава глава през вратата на стаята си и не се налага да казва нищо нито на присъстващите, нито на учителите, които са вперили очи в него. Кимва леко с глава. Погледът му е повелителен. Той винаги прави каквото трябва и очаква и другите да действат по същия начин.

Уроците секват и се превръщат в банални песнички на немски или в игри на гатанки, така че всичко да изглежда наред, когато арийските вълци подадат русите си глави. Обикновено патрулът, съставен от двама войници, влиза в бараката, но прекрачва само прага, остава няколко минути, наблюдавайки децата, понякога дори аплодират някоя песен или погалват главичката на някой малчуган и после продължават обиколката си.

Само че Якопек добавя още нещо към обичайния сигнал за тревога:

– Инспекция! Инспекция!

Инспекцията е друго нещо. Трябва да се строят, прави се проверка по списък, понякога разпитват по-малките, за да измъкнат от тях информация, възползвайки се от наивността им. Никога нищо не са измъкнали. Най-малките деца разбират повече, отколкото може да се съди по мръсните им сополиви личица.

Някой прошепва: „Свещеника!“ Надига се тревожен шепот. Така наричат един подофицер от СС (обершарфюрер), който винаги върви с ръце, пъхнати в ръкавите на куртката като свещеник, макар че единствената му религия е тази на жестокостта.

– Хайде, хайде! Юда, кажи „виждам, виждам...“!

– И какво виждам, господин Щайн?

– Каквото и да е! За бога, синко, каквото и да е!

Двамата учители гледат тревожно. Държат в ръцете си нещо, което е строго забранено в „Аушвиц“, и може да ги осъдят на смърт, ако ги разкрият. Тези опасни вещи, чието притежание е толкова опасно, не стрелят, не пробождат, не режат. Това, от което толкова се страхуват неумолимите пазачи на Райха, са само книги – почти разпаднали се, стари, орфани, без корици. Нацистите обаче ги преследват неумолимо и налагат върху тях забрана с маниакално усърдие. В историята на човечеството всички диктатори, тирани и потисници – били те арийци, африканци, азиатци, славяни, независимо дали са защитавали народната революция, привилегиите на висшата класа, Божите повели или строгата дисциплина на военните, независимо от идеологията им, са имали нещо общо – винаги са преследвали ожесточено книгите. Много са опасни, карат хората да мислят.

Групичките са по местата си и пеят в очакване на пазачите, но едно момиче нарушава хармонията, присъща на една спокойна барака, предназначена за игри, и се втурва да тича между кръговете от табуретки.

– На земята!

– Какво правиш? Луда ли си? – викат ѝ.

Един учител се опитва да я хване за ръката и да я спре, но тя се отскубва и продължава да тича, когато всъщност всички трябва да стоят кротко, за да не привличат вниманието. Качва

се на дългата и висока един метър печка, която разделя бараката на две, и скача шумно на другата страна. Дори на минаване събаря една празна табуретка, която започва да се търкаля по пода.

– Проклето момиче! Ще издадеш всички ни! – изкрещява ѝ госпожа Крижкова, почервения от гняв. Децата я наричат зад гърба ѝ „госпожа Мърша“. Не знае, че именно момичето, на което сега крещи, е измислило прякора ѝ. – Седни в дъното при помощниците, глупачке!

Тя обаче продължава да тича като обезумяла, без да обръща внимание на неодобрителните погледи. Децата гледат като хипнотизирани как тича с тъничките си крака, обути в дълги вълнени чорапи на хоризонтални черти. Момичето е много слабо, но не е болнаво, с дълга до раменете кестенява коса, която се люшка на двете страни при бързия ѝ зигзагообразен бяг между групите. Дита Адлерова се движи сред стотици хора, но тича сама. Винаги тичае сами.

Стига, лъкатушейки, до средата на бараката и там си проправя път сред една група. Отмества рязко една табуретка и момичето, седнало на нея, се претъркулва на земята.

– Ей, какво си въобразяваш! – извиква ѝ то.

Учителката от Бърно вижда с изненада как младата библиотечарка застава пред нея запъхтяна. Без да има време, нито дъх да изрече нещо, Дита изтръгва от ръцете ѝ книгата и учителката изведнъж изпитва огромно облекчение. Когато миг след това понечва да ѝ благодари, Дита вече е на няколко крачки от нея. Остават само няколко секунди до пристигането на нацистите.

Инженер Мароди, който е видял маневрата, вече я чака извън кръга. Връчва ѝ книгата по алгебра, сякаш ѝ предава палката в състезание по щафетно бягане. Дита тича отчаяно към помощниците, които в дъното на бараката се преструват, че метат пода.

Още е по средата на пътя, когато усеща, че гласовете на групичките отслабват за момент, полюшват се подобно на пламъка на свещ при повеи на вятър. Не е нужно да обръща глава, за да разбере, че вратата се е отворила и влизат есесовците. Тя рязко се приземява сред група от единайсетгодишни момичета. Пъха книгите под роклята си и кръстосва ръце на гърдите, за да не паднат.

Момичетата я гледат изпод око развеселени, докато учителката нервно им посочва с брадичка да продължат да пеят. Когато влизат в бараката, есесовците оглеждат няколко секунди обстановката и извикват една от любимите си думи:

– Ахтунг¹!

Настъпва тишина. Секват песничките и играта на „виждам, виждам“. Всички замръзват на място. И въпреки това сред тишината се чува как някой ясно си подсвирква Петата симфония на Бетовен. Свещеника е вдъхващ страх сержант, но дори той оглежда леко нервен, защото го придружава една още по-зловеща личност.

– Бог да ни е на помощ – прошепва учителката.

Майката на Дита свиреше на пиано преди войната и затова различава безпогрешно Бетовен. Осъзнава, че и преди е чувала този толкова своеобразен начин да се подсвиркват симфониите с прецизността на меломан. Беше, след като пътуваха три дни натъпкани в един затворен товарен вагон, без храна и вода. Всички бяха от Терезин, където ги депортираха, след като ги изгониха от Прага, и където живяха в продължение на една година. Пристигнаха в „Аушвиц-Биркенау“ през нощта. Никога няма да забрави скърцането на металната врата, когато се отвори. Никога няма да забрави първата глътка леден въздух, който имаше мирис на изгорено месо. Никога няма да забрави проблясването на светлините в мрака – железопътната спирка беше осветена като операционна зала. След това заповедите, ударите с приклад по стената на вагона, изстрелите, изсвирванията, писъците. И сред тази бъркотия симфонията на Бетовен, подсвиркувана безпогрешно и невъзможно от един капитан, един хауптштурмфюрер, когото самите есесовци гледат със страх.

В онзи ден офицерът мина близо до Дита и тя видя безукорната му униформа, снежнобелите му ръкавици и Железния кръст върху предницата на куртката. Медал, който се печели единствено в битка. Застана пред група жени и деца и потупа дружелюбно с облечената си в ръкавица ръка едно от дечицата. Дори се усмихна. Посочи двама четиринайсетгодишни братя близнаци – Зденек и Ирка, и един ефрейтор побърза да ги изведе от редица-

¹ Внимание (нем.). [Всички бележки под линия са на преводача.]

та. Майката сграбчи ефрейтора за края на куртката и коленичи, молейки се да не ги отвеждат. Капитанът се намеси с абсолютно спокойствие.

– Никъде другаде няма да бъдат така добре, както при чичо Йозеф.

И в известен смисъл щеше да е така. Никой в „Аушвиц“ не смееше с пръст да докосне двойките близнаци, които доктор Йозеф Менгеле колекционираше за експериментите си. Никой нямаше да се държи с тях така, както той в злоещите си генетични експерименти, за да открие метод, чрез който германките да раждат близнаци и така да се удвоят ражданията на арийски деца. Момичето си спомня как Менгеле се отдалечи, хванал момчетата за ръка и без да престава да си подсвирква спокойно.

Същата мелодия, която сега се чува в блок 31.

Менгеле...

Вратата на стаята на Хирш се отваря с леко проскърцване и отговорникът на блока излиза, преструвайки се на приятно изненадан от посещението на есесовците. Траква с токове, за да поздрави офицера. Това е знак на уважение към ранга на военния, но е и начин да покаже едно стегнато отношение, което да не е нито угодническо, нито страхливо. Менгеле едва го поглежда разсеяно и все така си подсвирква, кръстосал ръце зад гърба, сякаш нищо от това не го засяга. Сержантът – Свещеника, както всички го наричат, оглежда бараката с почти прозрачните си очи, като държи ръцете си пъхнати в ръкавите на куртката, увиснали до скута, близо до калъфа на пистолета.

Якопек не се бе излъгал.

– Инспекция – прошепва обершарфюрерът.

Есесовците, които го придружават, повтарят заповедта му и я превръщат във вик, който отеква в тъпанчетата на затворниците. Дита, застанала сред кръга от момичета, изтръпва от ужас, притиска ръце към тялото си и усеща твърдия допир на книгите до ребрата си. Ако ги намерят у нея, всичко ще е свършило.

– Няма да е честно – прошепва.

Тя е на четиринайсет и целият живот е пред нея. Но не е успял дори да започне. Спомня си думите, които майка ѝ повтаря натрапчиво, когато Дита се оплаква от съдбата си: „Война е, Единта, война е.“

Била е толкова малка, че вече не си спомня какъв е бил светът преди войната. Както крие книгите на това място, където са ѝ отнели всичко, така пази в паметта си албум от снимки, съставен от спомени. Затваря очи и се опитва да си спомни какъв е бил светът, когато страхът не е съществувал.

Вижда себе си на девет години, застанала пред астрономическия часовник на кметството в Прага в началото на 1939 г. Гледаше изпод око стария скелет, който наблюдаваше покривите на града с огромните си очни кухни, подобни на черни юмруци.

В училище им бяха казали, че големият часовник е безобиден механичен уред, изобретен от майстор Хануш преди повече от пет века. Но легендата, която бабите разказваха, я плашеше: кралят заповядал на Хануш да направи астрономическия часовник с фигурите, които обикалят на всеки кръгъл час, а после наредил да го ослепят, за да не може да построи такъв приказен часовник за друг монарх. За да си отмъсти, часовникарят пхнал ръката си в механизма и го развалил. Когато зъбчатите колела я отрязали, машината се задръстила и не могли да я поправят в продължение на години. Понякога вечер тя сънувала тази ампутирана ръка, движеща се нагоре и надолу между зъбчатите колела на механизма. Скелетът удряше една камбанка и започваше шествието на автоматите, които напомняха на гражданите, че минутите се изблискват една друга, а часовете се изнизват един след друг също като фигурите, които от векове влизаха и излизаха припряно от тази огромна музикална кутия. Сега обаче си дава сметка, че едно деветгодишно момиче все още не съзнава това и вярва, че времето е застинало лепкаво море, където всичко е в покой. Затова на онази възраст часовниците будят страх само ако имат скелети до циферблата.

Дита притиска старите книги, които може да я изпратят в газовата камера, и си спомня с носталгия за онези щастливи дни. Когато придружаваше майка си в центъра, обичаше да застава пред астрономическия часовник на кметството, но не за да съзерцава спектакъла на механичните фигури – защото онзи скелет я плашеше повече, отколкото си признаваше, – а за да оглежда с любопитство захласнатите минавачи, които наблюдаваха съсредоточено появата на фигурите. Едва съдържаше смеха си, който предизвикваха в нея учудените гримаси и глуповатото хихикане

на присъстващите. Веднага им измисляше прякори. Спомня си с меланхолия, че едно от любимите ѝ забавления беше да слага прозвища на всички, особено на съседите и на познатите на родителите ѝ. Наричаше госпожа Готлиб „госпожа Жирафка“, защото постоянно виреше глава, за да си придаде важност. А плешивия и слаб като клечка тапицер християнин от магазинчето на партера го наричаше „господин Кеглова глава“. Спомня си също как преследваше няколко метра трамвая, който биеше камбанката, когато завиваше на Староместкия площад и навлизаше, лъкатушейки, в квартал „Йозефов“, а после изтичваше в магазина на господин Орнест, където майка ѝ купуваше платове, за да ѝ шие зимните палта и поли. Не е забравила колко харесваше този магазин, на чиято врата имаше светлинна табела с цветни бобини, които се запалваха една след друга, докато стигнат до горе, а после започваха отново играта си.

Също като всички деца, тя тичаше, погълната от собственото си щастие, иначе на минаване край вестникарската будка щеше да види, че пред нея се вие дълга опашка и че заглавието на първата страница на „Лидове Новини“, отпечатано с огромни букви, направо крещи: „Правителството договаря влизането на германската армия в Прага.“

Дита отваря за миг очи и вижда есесовците да оглеждат дъното на бараката. Дори повдигат рисунките, заковани на стените с измайсторени от тел гвоздеи, за да видят дали под тях има нещо скрито. Цари пълно мълчание и шумът, който вдигат войниците, докато тършуват, отеква отчетливо в бараката, която мирише на влага и мухъл. Също и на страх. Това е мирисът на войната. От малобройните спомени от детството ѝ, които изникват в съзнанието ѝ, тя винаги свързва мира с уханието на гъста пилешка супа, която оставяха да къкри цяла нощ на печката. Не може да забрави вкуса на агнешкото с препечена коричка, нито на сладкишите с яйца и орехи. Дългите сутрини в училище и следобедите с игри на дама и на криеница с Маргит и останалите съученички, които се размиват в паметта ѝ... Докато накрая всичко се разпадна.

Промените настъпиха постепенно. Имаше обаче един ден, в който детството се затвори като пещерата на Али Баба и остана погребано в пясъка. Спомня си този ден много ясно. Тя не знае

датата, но беше 15 март 1939 г. На сутринта цяла Прага се разлюля.

Кристалните висулки на полилеха в хола трепереха, но тя разбра, че не е земетресение, защото никой не тичаше, никой не изглеждаше разтревожен. Баща ѝ пиеше сутрешния си чай и четеше вестника с престорено безразличие, сякаш нищо не се случваше.

Когато излезе с майка си на път за училище, градът се тресеше. Дочу шума, когато се отправиха към площад „Венцеслас“, където земята така трепереше, че усещаше гъдел по ходилата си. Глухият грохот ставаше по-отчетлив, докато се приближаваха, и Дита се заинтригува от това странно явление. Когато стигнаха, не успяха да продължат, защото тротоарите бяха задръстени от хора и тя не видя нищо друго, освен стена от гърбове, палта, тиллове и шапки.

Майка ѝ спря рязко. Лицето ѝ се удължи и внезапно се състари. Тя хвана за ръка дъщеря си, за да се върнат назад и да отидат по обиколен път до училището, но Дита не устоя на любопитството и се отскубна от ръката ѝ. Беше дребна и слаба, така че лесно се промуши сред тълпата, скупчила се на тротоара, и застана най-отпред, където полицаите, преплели ръце, образуваха кордон.

Шумът бе оглушителен – сивите мотоциклети с кош минаваха един след друг, превозвайки войници, облечени с лъскави кожени якета и с мотористки очила, увесени на врата им. Каските им блестяха, току-що произведени във фабриките в Централна Германия, все още без нито една драскотина, без следа от битки. Следваха ги бронетранспортьори с огромни картечници, а след тях кънтяха танковете, които се движеха по булеварда със заплашителната мудност на слонове.

Спомня си, че минаващите ѝ заприличаха на автомати, също като фигурите на астрономическия часовник на кметството, зад които след няколко секунди ще се затвори една вратичка и те ще изчезнат. И грохотът ще секне. Но този път шествието не беше от автомати, а от живи хора. През тези години щеше да научи, че разликата между едните и другите невинаги е голяма.

Беше едва на девет години, но почувства страх. Нямаше духова музика, нямаше смехове, нито глъч, нямаше свиркания... Никой не говореше. Защо онези мъже с униформи бяха там? Защо

никой не се смееше? Внезапно този мъчалив парад ѝ заприлича на погребално шествие.

Майка ѝ я сграбчи здраво за ръката и я извлече от тълпата. Отдалечиха се в противоположна посока и Прага отново изникна пред очите ѝ като познатия ѝ жизнерадостен град. С облекчение установи, че всичко си е на мястото, все едно че се събуждаше от някакъв кошмар.

Земята обаче продължаваше да тътне. Градът трепереше. Майка ѝ също трепереше. Дърпаше я отчаяно за ръката, опитвайки се да се отдалечи от шествието и да избяга от огромната лапа на войната с бързи крачки на кокетните си лачени обувки. Дита въздъхва, притискайки книгите. С тъга осъзнава, че именно в този ден, а не с първата ѝ менструация детството ѝ е приключило, защото тогава е престанала да се страхува от скелети и от старите истории за призрачни ръце и е започнала да се бои от хората.